

МИСИЯТА НА ЮНЕСКО ПРЕЗ ХХІ ВЕК

Мария Николова – Първа награда

Читателят може да намери за странно, че крайната цел, която поставям пред ЮНЕСКО през ХХІ век, е същата като тази, посочена в Устава от 1945 г.: „да се постигнат чрез сътрудничество между народите в областта на образованието, науката и културата целите на международния мир и всеобщо благоденствие на човечеството“¹.

Ще се обоснова за това.

Първо, изминалото време само по себе си не е причина да се промени контекстът (социален, политически, икономически), в който се формулира целта. Пък и знаем, че смяната на кръгли дати, определена от християнското летоброене, не отговаря напълно на смяната на условията на живот, на случването на ключови за историята събития. Както подсказва Хабермас, „преломните години в календара преди всичко прикриват континуитета на водещите началото си далеч във времето тенденции..., които незасегнати ще прекратят прага и към ХХІ век“².

Но откъде-накъде ще предписвам на една прагматично ориентирана организация утопична цел?

Утопията има своята „правдивост“ (ако използвам израза на Петър Бицилли) в тенденциите, които отвеждат към нейното осъществяване³. Понастоящем има тенденции за сътрудничество между държави в областите на образованието, науката и културата, макар икономическите и политическите им разногласия все още да не са намерили решение. Така например България все още не е член на ЕС, но е част от европейското пространство за висше образование още от 1999 г.

¹ Вж. Устав на Организацията на обединените нации за образование, наука и култура, с. 7.

² Хабермас, Ю. *Да се учим от катастрофите?*, с. 63.

³ Вж. по-подробно: Бицилли, Петър, *U.S.E.?*, 68–69.

Това ми дава основание да определя целите на международния мир и благоденствие като актуални и за ХХІ век.

Запазването на същата крайна цел обаче не означава, че мисията на ЮНЕСКО през ХХІ век е същата като мисията на ЮНЕСКО през ХХ век. Защото една мисия по принцип не се изчерпва с крайната си цел. Мисията изисква и редица теоретични предпоставки, междинни цели, средства за осъществяване на целите, време или краен срок за това. Всички тези компоненти заедно трябва да присъстват при определянето на мисията.

Задача на това есе е да посочи няколко междинни цели, няколко възможни стъпки, които да очертаят пътя към крайната цел. Тези междинни цели са:

- а) принципно осъществими;
- б) осъществими в обозримо бъдеще (кратък период от време);
- в) непротиворечиви спрямо целите, които ЮНЕСКО традиционно си поставя;
- г) осъществими чрез средства, достъпни за ЮНЕСКО.

I. Разширяване правото на комуникация

Тази цел е залегнала още в публикувания през 1980 г. доклад на Комисията Макбрайд⁴. Средствата, препоръчани от комисията, засягат развитието на националните езици, популяризирането на националната литература и произведения на изкуството, насърчаването на нетърговските форми на масова комуникация⁵. Така препоръчаните мерки (средства) обаче ни сблъскват с някои проблеми.

Като начало, насърчаването на употребата на националните езици е ползотворно в национален, но не и в наднационален план. Политическата, икономическата, пък и културната обстановка сочат доминирането именно на наднационалните

⁴ „Нуждите на комуникацията в едно демократично общество трябва да се задоволят чрез разширяването на определени права, като например правото да бъдеш информиран, правото да информираш, правото на тайната, правото за участие в обществената комуникация – всички елементи на една нова концепция, правото да общуваш“. Цит. по: *Заключителен доклад на Комисията Макбрайд*, с. 84.

⁵ Вж. по-подробно в: *Заклучителен доклад на Комисията Макбрайд*, 67–68, 75.

констелации, регионалните обединения. В тях се налага редуцирането на говоримите езици до не повече от 2–3 работни такива. И в това няма нищо чудно – големият брой използвани езици прави преводаческата система бавна, тромава и скъпо струваща. Освен това подборът на работните езици не е дискриминативен, а просто утилитарен. Избират се езици с богат политически, юридически и икономически терминологичен апарат и със сравнително проста граматична структура (най-често, близка до латинската).

Няма нищо лошо, разбира се, в превода на националната литература на чужди езици. Но това е възможно при езици с близка понятийна и терминологична структура. Иначе съобщаването се превръща в окарикатуряване. Моля, помъчете се да намерите съответствията сред образците на българската литературна класика на следните заглавия: „Non-dear, Non-precious“ и „Herr Ganev“⁶.

Проблемът може да се преодолее, ако се насърчава обучението по работните езици. Към тях причислявам и езика на компютърната грамотност, най-влиятелният и мощен инструмент за общуване днес. В процеса на интеграция и глобализация е необходимо усвояването на езици, които са от помощ за международното, наднационалното общуване. Грижата за националния език (националните езици) може да остане приоритет на просветната система на отделната държава. Уточнявам, че не става дума за оттегляне подкрепата спрямо националните езици, а за определянето на приоритет в езиковата политика на международно ниво.

Следващ проблем, с който се сблъскваме при прилагането на насърчителните мерки от доклада на Комисията Макбрайд, е тясното тълкуване на правото на общуване. Ако се обърнем и към Устава на ЮНЕСКО, откриваме, че то се интерпретира като право на свободен обмен на идеи чрез слово и образ⁷. Така

⁶ „Немили-недраги“, „Бай Ганьо“.

⁷ „... за тази цел препоръчва такива международни споразумения, каквито могат да бъдат необходими за насърчаване свободния поток от идеи чрез слово и образ“, Цит. по: *Устав на Организацията на обединените нации за образование, наука и култура*, чл. 1, 2., с. 8.

правото на общуване се свежда до едно чисто технологично право (привилегия?!). Сътрудничеството, общуването, се ограничава до бълването на думи и образи по Internet. Така тежестта пада върху думите, образите, а се пренебрегва действието. Общуването се схваща само като разговор и визуален контакт. Не забравяме ли при това общуването като съдействие?

Предразсъдъкът за свръхценността на словото (и образа) спрямо действието е спънка в международното сътрудничество. До такава степен сме свикнали всяко наше действие да се предхожда от думи и образи, че сме заменили действието с думите и образите. Думите са действие⁸. Това ни схващане вече дава страшните си плодове: думите са основание за инкриминиране, карикатурите във вестника – повод за религиозни бунтове. Войната на думи вече е война на практика.

Какъв е изходът?

Нека акцентът в общуването да пада върху съдействието. В образователните институции могат да се провеждат занятия, в които да се упражнява раличаването между думи и действия. Не е сложно. В час по физкултура децата правят разлика между тичането на думи и тичането на практика. А преподавателят (преподавателката) по етика може да дава примери за норми на поведение, за дължимо, за благо и пр., но е достатъчно да помоли за чаша вода, за да лъсне на бял свят разликата между думи и действия⁹. Защо е всичко това? За да може, още като млад, човек да оцени пропастта между военните лозунги, про-

⁸ Вж. в тази връзка: Тодоров, Цветан, *За толерантността и недопустимото*, с. 164: „... да говориш, значи да действаш: расистката приказка е не само подстрекателство за действие, тя самата е действие, същото се отнася и за сексизма“.

⁹ На читателя предлагам следния експеримент, чрез който да определи какво има приоритет в общуването му с околните – думите или действията.

Изберете ваш/а приятел/ка или роднина. Представете си, че досега само сте мълчали пред този човек. Забравете всичко казано, написано и пр. Какво сте направили по отношение на този някой? Какви действия сте извършили? И обратно – забравете за действията. Помислете за количеството думи, съобщено на този човек. Кое има превес?

В моя случай думите доминираха. Броят на действията едва стигна за пръстите на едната ми ръка.

пагандата, войната от учебника по история, от снимката във вестника и истинската война. Това, смятам, би било сериозна стъпка напред и в образованието ни, и в културата ни.

II. Презумпция за невинност

Моля така формулираната цел да не се тълкува като опит за промяна или намеса в нечий начин на мислене. Можем да влияем върху мисленето и нагласите на околните само отчасти, а върху предразсъдъците – никак.

Под „презумпция за невинност“ разбирам грижа за всички онези, които са различни от нас. Например това са хората от друга националност, това са и не-хората – растения, животни. А защо да не причислим към групата на невинните и паметниците на културата, които са не-наши? Опитвам се да насоча вниманието ви към нещо, към един принцип, към една позиция, която уж формално присъства в нашия светоглед, в юрисдикцията и в повечето философски системи, но почти не я прилагаме на практика.

Поведението ни е такова, сякаш оценяваме света през съвсем различна призма. Все едно е естествено всяко нещо, което е различно от нас и трябва да бъде познато, да бъде подложено на дисекция. Държим се като непрофесионални хирурзи и поставяме етикета „Неизлечимо болен“ (сиреч, виновен) на всеки различен от нас. Или му пускаме кръв по средновековен маниер, или му вадим сливиците за всеки случай. Една особено популярна днес форма на международно сътрудничество, тази на военната интервенция, се описва и оправдава чрез хирургически метафори¹⁰.

И това не е чудно. Да хвърлим един бърз поглед към родното образование. Въпреки, че човекът е животно, всеки е

¹⁰ По този въпрос вж.: Тодоров, Цветан, *Право на намеса или задължение за помощ*. – В: *Ars Inveniendi*, (прев.) Стоян Атанасов, с. 255: „говори се за хирургически интервенции, твърди се, че е по-добре да предпазваме, отколкото да лекуваме, сякаш недъзите на обществото могат да бъдат анализирани като болест. Все пак образът на тялото изниква от момента, в който мислим за човечеството като нещо цяло, с единен мозък и едно сърце, с действащи ръце (все същите) и също така със зони на заразяване, от които трябва да знаем да се предпазваме, изрязвайки ги при нужда.“

наясно, че животните не са хора. Те са **виновни**. Правим им дисекция в учебника по биология – свеждаме ги до диаграми, схеми, системи... Но! Да оставим на мира виновните земноводни. Да се спрем на човека. Не учим за човека като човек. Дори нас самите подлагаме на дисекция – и не само в учебника по биология, но и в този по история, както и в този по логика, и в този по психология.

Какво може да се направи?

Да се научим да се грижим за невинните. Това може да стане лесно, ако в кабинетите по биология има зоокътове, където децата да се грижат за животните. Може би така ще успеем да видим сходствата и разликите между хората и не-хората не само в кръвоносната или нервната система, а и в нуждите, които всеки има. В тази връзка е и напътствието на председателя на организация „Четири лапи“ в България, д-р Амир Халил: „Първото нещо е да се научат децата, че животните са като хората – те чувстват като хората, искат да спят като хората. Значи не бива да проявяваме жестокост към животните.“¹¹

Що се отнася до отношението ни към представителите на собствения ни биологичен вид, нека отбележа, че само в един български университет има избираем курс върху толерантността. Въвеждането на такива курсове (като избираеми) не само в университета, но и в средните училища, ще повиши съзнанието на младите хора за отговорностите им пред себе си и другите.

III. Преодоляване на националистичния традиционализъм

Това е необходимо за осъществяване на межкултурния диалог. За да контактуваме с култура, различна от нашата, трябва да се определим. Консервативното схващане на културата като ограничаваща се със славното минало на нацията, като поредица от исторически перипетии и преначертавания на държавните граници, може да буди интерес у археолога, учения историк или националистично настроения политик. У представителя на друга култура обаче подобен разказ предизвиква отегчение. Защото

¹¹ Вж. Русев, Богдан, д-р Амир Халил, *Bear in Mind*, с. 45.

за събуждането на интереса е нужна **актуалност**. Актуалност, обща и за собствената ни култура и за тази на събеседника ни. Както препоръчва Ивайло Знеполски, имаме нужда от посредничеството на съвременна духовна култура, която да ни помогне да преодолеем традиционното, да го оформим, да го определим¹². Да разберем, кое би развълнувало събеседника ни, кое би го дистанцирало от нас, кое би го сближило с нас... Безогледното позоваване на „време оно“ и фолклорните истории едва ли би ни сприятелило с грък или сърбин¹³.

Ние, разбира се, можем да определим културата си чрез образа на хан Крум, пиещ вино от черепа на Никифор, а гърците могат да определят своята култура чрез Василий Българоубиец. Можем да включим войната срещу съседите си сред отличителните белези на националната ни култура. А на 24 май можем да празнуваме основаването на първия мажоретен състав в България!!!

Ако се стремим към межкултурно сътрудничество обаче трябва да се отнесем към публиката с уважение. Да вземем предвид на кого и какво показваме, за какво го правим, имаме ли основание за това манифестиране... Една международна организация не би трябвало да участва в прояви на националистичен ексхибиционизъм и парадна истерия. Иначе българската просвета и култура, пък и всяка национална просвета и култура, рискува да заеме само периферията на пространството на мажоретките.

¹² „Ние сме плод и жертва на собствената ни култура, на противоречията в нашата култура, на невъзможността да се оправим в културните си противоречия.“ (Искра Димитрова разговаря с Ивайло Знеполски) в: *Ars Inveniendi*, с. 570

¹³ Вж. в тази връзка: Кьосев, Александър, *Герои срещу сладкиши. (Разцепването на национални и „антропологични“ култури в Югоизточна Европа)*. – В: *Ars Inveniendi*, с. 458: „Фигурата на „Врага“, на омразния Друг в балканските национални идеологии все по-често се оказва от „другите“ балкански народи – гръцките национално-митологични герои се борят срещу българи и турци, българските срещу гърци, сърби и турци...“.

IV. Нови форми на мениджмънт на образованието, науката и културата

Пиша тези редове в момент, когато в съседна Гърция университетските преподаватели стачкуват срещу легализирането на частни университети, чиито финанси да се управляват от мениджъри по частен път, автономно от държавата. Негативното мнение спрямо частните университети е разпространено и у нас. То се дължи до голяма степен на ограниченото разбиране за политика и икономика и за способността им да взаимодействат ползотворно с традиционни схващаните като идеални сфери – образование, наука и култура.

Но автономията на университета – тази мека на идеалното, спрямо държавата, е наложителна. По редица причини: тромавата администрация, недостатъчното финансиране, неадекватността на учебните програми на университета и пазарните изисквания. Частните университети позволяват избягването на тези пречки. Детайлният финансов контрол, който осигурява частния мениджмънт, снижава и вероятността от корупция. Факт е, че нито един държавен университет у нас не публикува отчет за изразходваните средства. Тези на държавата, на данъкоплатците.

Задачата на ЮНЕСКО виждам в подкрепата на дейността на неправителствените организации¹⁴ и частните форми на мениджмънт, с цел да се избегне безогледното изтичане на средства в неизвестни посоки.

Последната цел, която поставих пред ЮНЕСКО, придаде меркантилен оттенък на есето. Не твърдя, че парите са главното за образованието, науката и културата. Нито размерът на заплатата, нито кой я дава, определя общността на трудещите се в тези сфери. Определят я общите цели, общата борба, общата мисия.

Мисията на интелектуалците през „дългия“ XIX век (1789–1914) беше да защитават и да се борят за човешките права¹⁵, през „краткия“ XX век (1914–1989) – да воюват и измислят нови оръжия. Каква е мисията им през XXI век? Може би да направят така, че да има и XXII.

¹⁴ Което е залегнало в Устава на Организацията. Вж. *Устав на Организацията на обединените нации за образование, наука и култура*, чл. XI, 4, 36–37.

¹⁵ Вж. по този повод: Шарл, Кристоф, *Интелектуалците в Европа през XIX век*.

Библиография

1. Бицилли, Петър. *U.S.E.?* – В: *Нация и култура*, С., 2004, (прев.).
2. *Заклучителен доклад на Комисията Макбрайд*. – В: *ЮНЕСКО – инструмент на мира и международното сътрудничество*, Съюз на българските журналисти (Научно-информационен център по журналистика), С., 1985.
3. Русев, Богдан, д-р Амир Халил. *Bear in Mind*. – В: *Егоист*, е91, 2004.
4. Тодоров, Цветан. *За толерантността и недопустимото*. – В: *Толерантността* (антология), (съст.) Лидия Денкова, С., 1995.
5. *Устав на Организацията на обединените нации за образование, наука и култура*. С., 1977.
6. Хабермас, Юрген. *Да се учим от катастрофите? Една свързана с диагнозата на епохата ретроспекция към краткия XX век*. – В: *Постнационалната констелация*. С., 2004.
7. Шарл, Кристоф. *Интелектуалците в Европа през XIX век. Есе по сравнителна история*, Дом на науките за човека и обществото, С., 2004.
8. *Ars Inveniendi* (Изследвания в чест на проф. Ивайло Знеполски), (съст.) Жана Дамянова. С., 2002.